

Kérdőjel a Perkő tetején

Kézdivásárhelytől északra a Kászon vize egy igen kedves falun csörgedezik keresztül. Szép székelykapuk, sok fazsindelyes háztető és két működő malom van a faluban, amelynek neve *Kézdiszentlélek*. A hangulatos falukép és az északkeleti végén a XIV. században épült, erődített templom már elég is lenne ahhoz, hogy érdeklődésünket felkeltse, de ezzel még nincs vége a községben található látnivalóknak. Az erődtemplomtól meredeken emelkedik ki a tájból rozsdavörös szikláival a *Perkő*. A hegy tetején, ahol valamikor az egyik legrégebbi székely végvár állott, igen különös építmény vonja magára a figyelmet: a *Szt. István kápolna*. Mielőtt alaposabban szemügyre vennénk, ismerkedjünk meg röviden a falu múltjával.

A kies vidéken már a rómaiak előtt is emberi település volt, szkiták, majd kelták éltek itt: erre utalnak az 1905–1906-ban, a vasút építésekor talált sírok. A római jelenlétről a község keleti szélén húzódó sánc maradványai árulkodnak, amit a helybeliek ma is római sáncnak neveznek. A község legrégebbi okleveleiben Zenthleuk néven fordul elő, mint *besenyő* telepítés, 1567-ben 54 kaput jegyeztek fel itt. A többi besenyő községgel együtt a tordai *Apor család* birtokába került, mint a Bálványosvár tartozéka, így Felső-Fehér vármegyéhez csatolták. 1876-ban került vissza Háromszék vármegye Kézdi székéhez. A számunkra különösen fontos Perkő-hegy fokán a Székely Oklevéltár adatai szerint¹ a IX. században erős vár épült, amelyet 1241-ben az Ojtozi-szoros felől betörő tatárok teljesen leromboltak.² 1251-ben *IV. Béla* király írásban parancsolta meg *Kemény Lőrinc* erdélyi vajdának, hogy a várat állítsa helyre és várnaggyal lássa el. 1271-ben bukkan elő ismét a vár neve okleveleinkben, értesítést adva arról, hogy a vár ép állapotban van, parancsnokának neve pedig *László*. A következő írásos emlék 1465-ben már ismét mint romot említi, ezúttal feltehetően *Amuráth* török szultán csapatai rombolták le.

A falu északnyugati végénél lévő magaslaton várkastély épült, amelyről írásbeli említés először 1465-ben történik, amikor *Mátyás* király a kastélyt a faluval együtt *Desői Bállyogi Lőrinc*nek adományozta. Ezután *Kézdi Sándor* családjához került, majd a család utolsó sarjának elhunytával *Mikes Pál* vette birtokba. *II. Lajos* király 1517-ben *Zápolyai János* erdélyi vajdának adományozta, később *Uzoni Béli Pál* kapta meg. *Báthori Gábor* és *Bethlen Gábor* fejedelmek ezt a kastélyt tették meg Kézdi-szék központjává. Többszöri gazdacseré után került *Tarnóczy Sebestyén* birtokába, ebből a korszakból fennmaradt egy 1602-es szerződés is. A szépirodalomba is bevonult a kastély, amely színhelye *Kemény Zsigmond Özvegy* és leánya című regényének. A regény hősnőjének, *Tarnóczy Sárának* emlékét idézi a Perkő-hegy délnyugati oldalán ma is látható sziklaalakzat, amelyet a helybeliek *Berecz asztalának* neveztek el. A szájhagyomány szerint rendszerint itt költötte el estebédjét. A történelem a Rákóczi-szabadságharc idején forgatta fel megint a falu

¹ Székely Oklevéltár II. kötet 64. old.

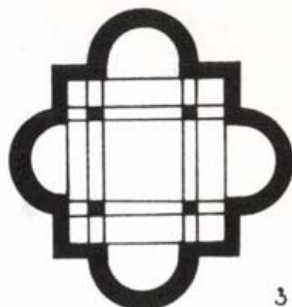
² Ugyanott, I. kötet 8. old.

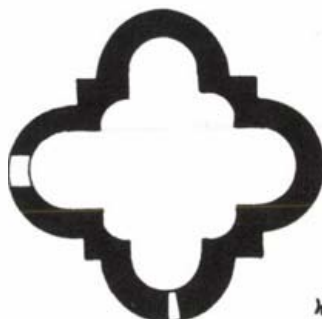
1

2

3

4

1. A masztarai templom, alaprajzába be-
rajzolt apotropaiikus jellel. (Csemegi J.
után) 2. Szekszárd. Bencés apátági tem-
plom, alapfalak. (Feltárta Kozák K.) 3.
Székesfehérvár. Szt. Kereszt sírtemplom,
alapfalak. (Feltárta Kralovánszky A.) 4.
Kézdiszentlélek (Sinzieni, Kovászna me-
gye), Szt. István kápolna. M = 1 : 250.

életét, de ezután lassan elvesztve egykori jelentőségét, egyre ritkábban bukkan elő neve az okiratokban. A Perkő elnevezés a hagyomány szerint onnan származik, hogy a székek kialakulása után a székkapitányok és más főemberek erre a hegyre gyűltek össze alkalmanként, hogy megvitassák a székekelyes peres ügyeit és ítéletet hirdessenek. A székgyűlés ítéleteit 1498-ig még a királynak sem állt jogában megsemmisíteni. És most fordítsuk figyelmünket a Perkő tetején lévő kápolna felé.

Négyszögletes, de mindegyik falában félköríves karéjjal kialakított, kupolás épület, mind a négy karéja fölött huszártoronnyal. A középső teret fedő kupolán elhelyezett huszártoronnyal együtt így öt tornya van a templomnak. Elhelyezése pontosan keletelt, a nyugati karéj kapuzata kőből faragott és első látásra megállapíthatóan elűt a templom stílusától, később került oda. Egyenes felső lezárása van, amelyet két reneszánsz díszítésű féloszlop tart. A portálé szemöldökgerendájában két címeres pajzs van kifaragva, egyikben átnyilazott vadkan KS betűkkel, a másikban átszúrt szarvas LE betűkkel, közöttük felirat: „Non est mortale quod opto Anno Dni 1686 Die 23 Mart”.

A déli karéj közepén van a rotunda egyetlen ablaka, melytől nyugatra és kissé lejjebb egy másik, befalazott is jól kivehető. A templom anyaga terméskő és téglá vegyesen, a kupoláké és a huszártornyoké tisztán téglá. A falvastagság 85 cm. Tetőzete ma bádog, korábban nyilván faszindelyes lehetett. Padlózata kváderkő. A belső tér a huszártornyok hosszúkás ablakaiból kapja a fényt, a falak fehérre meszelték. A nemrég elpusztult oltárkép Szent Istvánt ábrázolta, amint felajánlja koronáját Szűz Máriának.

A rotundától mintegy 22 m-re északnyugatra meglehetősen otromba kinézetű, 3,75 m x 3,75 m alapterületű harangláb áll. Ezekről kissé távolabb, egy nyeregídomon áthaladva érünk a szemben lévő dombtetőre, amely az előzőnél alig alacsonyabb. Itt kökeresztet találunk, amely érdekes információval szolgál, szövege ugyanis a következőképpen kezdődik: „Nyolc gyereket s pártját / veszített férj áldozatából / Állok e hegy

ormon / ő s kápolna helyén / ...” És valóban, a meglévő alapkövek sejtetik egy patkó alakú szentéllyel kialakított templom egykori formáját. Ennek rajzát *Orbán Balázs* is közli.³

Amilyen különleges látványt nyújt ez a kis kápolna, épp olyan különleges és eltérő a megítélése is. A legtöbb szemlélőjét becsapta vagy legalábbis befolyásolta a kapuzat szemöldökgerendájában jelzett 1686-os dátum. *Orbán Balázs* így vélekedett róla⁴: „A hajdan büszke donjon helyére s hihetőleg annak anyagjából egy román modort utánzó⁵ toronyka által tetőzött ötkúpú kápolna épült, mely a négyszögidomhoz ragasztott négy félkörből alakult, s mely alapszerkezetében a regensburgi 12. század közepén épült Baptisariumhoz nagyon hasonlít, bár alig feltehető, hogy imolánk ily régi lenne, s ezért azt csak későbbi utánzásnak kell tartanom, amit nyugatra néző faragott kőportálja s annak felirata is mutat.” *Gaali Zoltán*⁵ szó szerint átveszi *Orbán Balázs* leírását és a *Perkő* alaprajzát. Ugyancsak ez a kiindulási alapja a *Bartos Endre* által összeállított *Mesél a Perkő – Kézdiszentlélek község monográfiájából* című összeállításnak, amely elfogadja a kapuszemöldökben levő évszámot a templom építési dátumának: „A hegy tetején 1686-ban bizánci stílusú kápolna épült. A címerében lévő K. S. betűk építőjének (Kálnoki Sámuel) nevét őrzik.”⁶ *Gervers-Molnár Vera*, aki elsőként gyűjtötte könyvbe az ország egykori területén lévő rotundák anyagát⁷ ezt a kápolnát nem vizsgálta meg személyesen. Bár a kézdiszentléleki négykaréjos rotundát „feltehetően XIII. századnak” itéli, ezt csak *Entz Géza* szóbeli közlésére alapozza.⁸ Nem csodálkozhatunk azon, hogy *Orbán Balázs*tól kezdődően legtöbbször furcsállták a templomot és utánzatnak tartva nem tudták saját korába helyezni, hiszen egyedi jelenséget láttak benne. Nem tudhatták, hogy a rotunda előképeit a Kaukázus vidékén és a bizánci építészetben kell keresni, nem ismerték a gyökereket. A rotunda jelentősége azóta vált különlegesen fontossá, amióta két, a kézdiszentlélekihez hasonló alaprajzú templom alapfalai kerültek elő hazánkban. Az egyik a székesfehérvári Szt. Kereszt sirtemplom, amelyet a kutatók *Géza* fejedelem sirtemplomának tartanak⁹ és szintén négykaréjos, kisméretű, centrális templom. A másik lelet pedig a Szekszárdon előkerült apátsági – kilencosztatú, centrális – templom, szintén az alapfalai ismertek. A kézdiszentléleki templom – hasonló alaprajzával – segítséget ad a két hazai templom külső képeinek rekonstrukciójához, míg ezeknek előkerülése bizonyítja, hogy a kézdiszentléleki nem „egyedi furcsaság”, hanem megvannak a rokon emlékei építészetünkben és ez a templom datálásához is új szempontot ad.

Csemegi József hívta fel a figyelmet arra az összefüggésre, amely a misztikus erővel felruházott középkori jelek és jó néhány korabeli templom alaprajza között kimutatható. Tanulmányában¹⁰ elsősorban a hatszögre szerkesztett építményekkel foglalkozott, melyek eredetét és indítékát a hexagramm ősi asztrálszimbólumában találta meg. Bemutatott egyéb közel-keleti apotropaiikus jeleket és azok építészeti megfelelőit is. Az ősi mágikus varázscsomók egyike a négyzetre fűzött lánckereszt, melynek tökéletes megfelelője a *Perkő*-kápolna alaprajza. Az ábrán bemutatott masztarai templomot előképeinek tekintetjük.

³ *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. III. köt. 111. old.

⁴ Ugyanott

⁵ *Gaali Zoltán*: A székely ősvárak története, mondája és legendája. I. kötet 262. old.

⁶ *Bartos Endre*: *Mesél a Perkő*. 2. old.

⁷ *Gervers-Molnár Vera*: A középkori Magyarország rotundái. Budapest, 1972.

⁸ Ugyanott, 59. old.

⁹ *Dr. Guzsik Tamás*: Magyar románkori építészet. (egyetemi jegyzet)

¹⁰ *Csemegi József*: Közép-Európa centrális templomainak építészettörténeti kérdései. (Építés- és Közlekedéstudományi közlemények IV/3. sz.)

A Perkő-kápolna. Jól látható a nyugati karéjban kialakított kapu és a déli karéjban lévő ablaknyílás

A nyugati karéjban épített kapu

Ezek ismeretében – mivel a legutóbbi helyszíni kormeghatározási kísérlet nem hozott eredményt¹¹ – vizsgáljuk meg, mit állapíthatunk meg elméletileg:

1. Nem valószínű az Orbán Balázs által feltételezett XVII. századi építés, mert az erre bizonyítékul szolgáló kapuzat későbbi betoldás, és a barokk korban nem volt divat román stílusú templomok utánzása.

2. X–XIII. századi építését valószínűsíti ezzel szemben: stílusa, előképei, falazása, falvastagsága, a déli karéjban kialakított ablakának formája, valamint hogy az alaprajzilag legközelebbi rokon emlék, a székesfehérvári templom első építészeti emlékeink közé tartozik, X. századi.

A pontosabb kormeghatározás még várat magára. A hazai szakirodalom ez idáig nem tette közzé a templom alaprajzát, ezért az 1980 tavaszán végzett felmérésünk eredményét itt adjuk közre.

Dékány Tibor

A pásztorművészet éltetője

Az egykori Ung vármegye, ma Szlovákiához tartozó kisközségében, *Mokcsakerészen* (Krisovská Liesková) született *Galgóczy Tibor*, a *nagykaposi* (Vel'ké Kapusany) egyesített EFSZ (Egységes Földműves Szövetkezet) elnöke, aki gazdaságvezetési teendői mellett szabad idejének jelentős részét olyan nemes feladat vállalásával tölti, mint Ung-vidék pásztorfaragás-hagyományának ápolása.

Első élményét odahaza kapta, amikor nagyapja ugyan még csak gazdasági használati eszközöket készített, apja viszont már játékokat is faragott neki és testvérének. A hatvanas évek elején ismerkedett meg a *szirénfalvi* (Ptruska) *Lengyel Jánossal*, akinek faragásait már ezelőtt is ismerte. Fokozatosan elsajátította tőle a szarufaragás technikáját.

A szarufaragásnak több technikáját ismeri: a *karcolást*, *spanyolozást*, *vésést* csakúgy mint a *domborítást*. A virágmotívumos stílus jobban kifejezhető, kiemelhető karcolással, mert ez a díszítési forma sok görbe vonalat igényel, amit véséssel nehezen lehetne kihozni, és nem is lenne olyan mutatós a faragás. Ha szép fehér a szaru, akkor karcolja, a szürkébb árnyalatúakat pedig domborítja. Van olyan eset, hogy a szarunak csak egy bizonyos részét lehet felhasználni. Ilyen esetben a használható részt lehasítja, amelyből pl. sótartót készít. Ha pedig, mondjuk pásztorkürtöt akar faragni, első dolga lepucolni a szarvról az égvýürüket. Ezt azért teszi, hogy megbecsülje milyen hosszan használhatja a munkához. Esetleg le is smirglizi, hogy lássa, milyen az alap, miből kell kiindulnia. Ezután a fúrás következik. Mielőtt ehhez hozzákezdene, levágja a szarv végét, leméri a *meddőréteg* hosszát, amit „*átüt*”. Az említett tömör részt igyekszik minél rövidebbre vágni, ugyanis nem ajánlatos hosszan fúrni. Ezután jön a belső rész kitisztítása, *húrolása*. Ez aránylag nehéz szakasza a munkafolyamatnak és rendkívül munkaigényes. Erre a célra egy merev, acélból hajtott *vaskaparót* használ. Amikor kikaparta a szaru belsejét, utána újból „*átcsiszolja*” belülről, esetleg finom smirglipapírral letisztítja. Fontos, hogy a szaru fala egyenlő vastag legyen.

¹¹ „Szentléleken, a Perkőn végzett ásátások a négykaréjos kápolna időrendi besorolásához semmi fontos eredménnyel nem járultak hozzá” – írja *Székely Zoltán* a sepsiszentgyörgyi múzeum évkönyvében. (Aluta 1974–75. 67. old.)